

Ірина Журавльова, Ірина Кононенко

Слов'янські колекції у фондах Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: до історії формування колекції «сербська книга»

Харківський університет, заснований у 1804 році за ініціативою відомого громадського діяча та вченого Василя Назаровича Каразіна (1773–1842), зіграв величезну роль у розвитку освіти, науки, культури як для міста, яке з маленького провінційного містечка перетворилося на значний центр науки й освіти, так і для всього краю.

Не тільки Харків знайомився з Європою, але і Західна Європа знайомила з містом Харковом через університет. Як згадує професор Роммель*, «...главным способом формирования профессорской коллегии было приглашение иностранных профессоров в Харьков из-за границы» [1, с. 579].

Із 47 викладачів іноземців було 29. «И нужно сознаться, — пише Д.І. Багалій, — что профессора иностранного происхождения оказали значительную пользу университету; они принесли с собою хорошие академические традиции старинных западных университетов; они знакомили учащуюся молодежь и с наукою, и практически с новыми языками, на которых читали лекции. ... Харьковское общество, не выезжая из Харькова за границу, получило возможность познакомиться в лице этих деятелей с носителями западно-европейской культуры» [1, с. 579]. В університетську бібліотеку стали надходити книги іноземними мовами.

«Общность наших культур прослеживается со времен Киевской Руси, которая поддерживала тесные связи не только

* **Роммель Христофор Пилипович** (Крістофор Дітріх) (1781–1859) — німецький філолог, фахівець в області античної філології та літератури. Професор Марбургського (з 1803) і Харківського (1811–1814) університетів, засновник і перший директор педагогічного інституту (1811) при Харківському університеті.

с Візантією, но і с Болгарією, Сербією, Чехією, Моравією, Польшею, скандинавськими країнами, князствами кавказського регіону» [2], — прозвучала думка дослідників сербської культури Д. Айдачича, О. С. Онищенко, Н. Г. Солонської. Відомо, що серби дуже люблять свою історію. Вона, неоднозначна і складна, об'єднує і створює образи, на які можна дивитися і в скрутні хвилини, і в пору радості. У 2005 році у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського вийшов покажчик «Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях. 1837–2004. Матеріали до бібліографії» (К.: НБУВ, 2005). Покажчик цей з'явився після проведення книжкової виставки, де в експозиції, а потім і в каталозі, була представлена література українською, сербською, болгарською, російською, німецькою, латинською, французькою, румунською, давньоруською, давньосербською мовами, загальною чисельністю понад 700 видань (у тому числі стародруки і рідкісні видання), а також унікальні рукописні матеріали з фондів Інституту рукопису НБУВ.

Українсько-сербську тематику в установах Національної академії наук України досліджують Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, Інститут філології та історичний факультет Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, кафедра загального слов'янського мовознавства Одеського національного університету ім. І. Мечникова, кафедра слов'янської філології Львівського національного університету ім. Івана Франка, кафедра іноземних мов Київської національної військової академії, Український католицький університет у Львові, кафедра слов'янської філології Київського міжнародного університету і багато інших організацій в Україні.

У 1835 році за Статутом Харківського університету на словесному факультеті було організовано окрему кафедру історії та літератури слов'янських наріч. На протязі багатьох років історією слов'янських народів, зокрема історією Сербії, мовою і літературою займалися цілий ряд учених Харківського університету: О. О. Потебня, О. Л. Погодін, І. І. Срезневський, С. М. Кульбакін, М. С. Дрінов, М. Г. Халанський, П. О. Лавровський, П. О. Безсонов, Л. А. Булаховський та ін. Видання праць багатьох професорів, книги, подаровані бібліотеці, їх особисті книжкові зібрання зберігаються в ЦНБ.

Після революції 1917 року, рятуючись від більшовицького терору, пішов разом із білою армією великий загін харківської інтелігенції. Серед них талановиті учені-славісти С. М. Кульбакін і О. Л. Погодін. Після тяжких поневірянь вони емігрували до Королівства сербів, хорватів і словенців і до кінця своїх днів працювали у Белградському університеті та інших вузах Белграда. Бібліотеки цих учених надійшли до ЦНБ.

«...Каждая культура исключительна. Чем больше мы проникаем в чужое мировосприятие, философию, культуру, тем больше мы обогащаем культуру собственную. Культурные взаимосвязи двух народов мы рассматриваем через призму и в контексте социальных явлений, общих для всех европейских стран, развития культуры всего европейского сообщества», — підкреслює сербський філолог, етнолінгвіст, літературознавець, фольклорист доктор філологічних наук, доцент Інституту філології Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка Деян Айдачич [2].

У 2007 році у видавництві Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна вийшов унікальний бібліографічний покажчик «Історія Харківського університету за 200 років». На 2010 рік планується вихід 2 бібліографічних покажчиків, присвячених історії бібліотеки: «Історія ЦНБ за 200 років» і «Покажчик бібліографічних покажчиків, виданих бібліотекою за 205 років». На жаль, поки що дослідженню історії колекції сербської літератури у бібліотечному фонді, а тим більше складанню покажчиків або каталогів, не було приділено належної уваги. І хоча колекція університетської бібліотеки не така об'ємна, як у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського, вона не менш цінна та представляє великий інтерес не тільки для сербських учених, а й для всіх славістів. Можемо відзначити, що у свій час було видано покажчики: «История славяноведения в Харьковском университете (1805–1989)» у двох частинах і «Українська та російська сорабістика (1841–1993)», які в цілому були присвячені слов'янській історії та культурі.

Наведемо ще слова доктора Д. Айдачича: «Слов'янським народам славістика потрібна для того, щоб розуміти себе та етнічно близькі народи, а також вивчати свою та їхню історію, історію культури і зв'язки з неслов'янськими народами. Зі славістичними знаннями, слов'яни будуть відноситися з більшою повагою та самоповагою до всіх: близьких і далеких народів»[5].

Гордістю кожної бібліотеки завжди є фонди рідкісних видань. Це не тільки книжкові пам'ятки, унікальні колекції культурного загальнонаціонального та загальносвітового значення, а й спадщина, що є великою духовною цінністю. Сьогодні одна з найстаріших вузівських бібліотек України володіє унікальними фондами, зокрема колекцією рукописних книг, стародруками, книгами громадянського друку епохи Петра I, Катерини II, іноземними виданнями XV–XX ст. У відділі книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів представлена ціла низка колекцій, у тому числі зібрання інкунабул (19 прим.), палеотипів (близько 330), колекція книг кирилівського (XVI–XIX ст.) і громадянського (XVIII–XX ст.) друку та ін.

Часто запитують, особливо журналісти: яка у вас найстаріша книга в бібліотеці? Але книги цінні не тільки своєю хронологією. Автографи, приналежність до бібліотеки видатної особистості, тираж, кількість примірників, що збереглися і багато іншого, складають унікальність видання.

У 1806 році у Петербурзі у Морській друкарні вийшла книга «Песня об избавлении Сербии, написанная в Белграде» М. І. Антоновського. За нашими відомостями видання надійшло до ЦНБ уже у 1808 році, на книзі є перша печатка університету.

Серб Опанас Іванович Стойкович, який працював у Харківському університеті в 1803–1813 рр., був першим професором фізики, ректором університету. У 1803 р. він був запрошений попечителем Харківського учбового округу, графом С. О. Потоцьким до вищого навчального закладу, який тоді створювався, як професор фізики. О. І. Стойкович брав активну участь в організації університету, зокрема в створенні фізичного кабінету, яким потім завідував. Читав в університеті лекції з теоретичної та експериментальної фізики, метеорології, сільського господарювання. Був деканом відділення фізичних та математичних наук філософського факультету, секретарем університетської Ради, членом училищного комітету при Харківському університеті. Двічі обирався ректором — у 1807–1808 і 1811–1813 рр. Йому належать праці навчального характеру з фізичної географії та астрономії. Серед видань його творів, які зберігаються у бібліотеці, заслуговує на увагу книга «Начальные основания физической астрономии» з автографом Стойковича, що вийшла з друкарні Харківського університету у 1813 році.

У фонді ЦНБ зберігається прижиттєве видання сербського письменника Іоакима Вуїча (1772–1830) — книга під назвою «Новейшее землеписание целого света во употребление и пользу

славно-сербського народу» (В Будином граде, 1825). На книзі — автограф автора: «Университетской Библиотеки Харьковской сию книгу на дар приносит писатель. В Сент. Андрей близ Будина в Венгрии 8 августа 1829».

Іоанн Раїч (1726–1801) — відомий сербський історик. Велика частина його творів написана слов'яно-сербською мовою, що є сумішшю російсько-церковної з сербською. Найголовніша праця Раїча «История разных славянских народов, наипаче же болгар, хорватов и сербов, из тьмы забвения изъятая и в свет исторический произведенная» (Відень, 1794). У ЦНБ зберігаються три частини віденського видання та петербурзьке видання 1795 року — прижиттєві видання автора.

А. І. Дудрович був професором кафедри філософії й одночасно посідав посади декана, а потім у 1829–1830 рр. і ректора університету, захистив докторську дисертацію: «De philosophiae genuino conceptu nec non de necessitate eius absoluta» (1814) (примірники книги зберігаються у ЦНБ). З його друкованих робіт крім докторської дисертації, відома тільки одна його промова на урочистих університетських зборах 30 серпня 1815 р.: «De studii academicae naturae».

Усім відомо, що один із найпопулярніших письменників сучасності — серб Мілорад Павич. У 1975 році Мілорад Павич написав есе під назвою «В Журнал публикующий сны». Письменник звернувся до поважного пана Захарія Орфелина, у Слов'яно-грецькій благочестивій друкарні Дмитра Феодосія у Венеції, про те, що у 1768 році видавець запропонував читачам надсилати сні для публікації. І ось через двісті років Павич, хоч із запізненням, надіслав свій сон.

У ЦНБ зберігається раритетне видання, яке було надруковано Дмитром Феодосієм у Венеції у XVIII — початку XIX сторіччя. Це книга Павла Соларича «Поминак книжеский напечатанный в Млетках в 1810 году». «Поминак» містить каталог слов'яно-сербських книг, надрукованих видавцем у Венеції зі вказівкою їх вартості на початок XIX ст. На книзі є автограф Федора Павловича Аделунга (1768–1843)*. Дві книги видатних сербів різних століть зустрілися в бібліотеці. Останні рядки з листа М. Павича говорять про те, що книги переживають свого видавця, і додамо: деякі з них чекають ще свого дослідника.

* **Федір Павлович Аделунг** (1768–1843) — російський, німецький історик, філософ, бібліограф, член-кореспондент Петербурзької Академії наук. Почесний член Харківського університету.

«Ни один славянский народ (не говоря уже о народах европейских) не имеет такой богатой народной поэзии, как народ сербский. В своих песнях лирических и в особенности эпических сербский народ владеет бесценным сокровищем, по праву привлекающих к себе внимание всего образованного мира», — підкреслює у статті про сербську народну поезію Ір. М. Половінкін [3].

Творець сучасної сербської літературної мови та правопису, відомий збирач творів сербської народної творчості Вук Караджич (1787-1864). Найстаріша і перша сербська книга Вука Караджича у фонді Центральної наукової бібліотеки — «Малый простонародный словено-сербский песенник» (Відень, 1814) з печаткою бібліотеки Харківського Імператорського університету.

За словами директора Центру болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова С. Ю. Страшнюка, Вук Караджич для сербів означає те ж, що для росіян Пушкін і для українців Шевченко. Сербський Шевченко у 1846 році був обраний Почесним доктором Харківського університету.

У 1876 році у Києві у перекладі М. Старицького була видана книга В. Караджича «Сербські народні думи і пісні», примірник якої зберігається у відділі книжкових пам'яток ЦНБ. У передмові перекладач написав: «Между всеми европейскими народностями Славяне, а между последними Сербы и Малороссы, — особенно богаты своею народною поэзиею; в их думах и песнях отразилось все бурное прошлое этих многострадальных народов, исполненное трагической борьбы за свободу» [4].

Сьогодні ми дуже часто повторюємо фразу про те, що головне призначення сучасної бібліотеки — сприяти вільному обміну досягнень культури, науки, освіти.

Цього року ЦНБ створила і відкрила інституційний репозитарій — відкритий електронний архів, <http://dspace.univer.kharkov.ua/> де виставляються публікації вчених університету. Там є сторінка — «Альма-матер», де будуть представлені видання вчених минулих років. Таким чином праці О. І. Стойковича, С. М. Кульбакіна, П. О. Лавровського та ін. незабаром будуть доступні всьому світу.

Завдяки підтримці Генерального Консульства Республіки Польща у Харкові у 2007 році був виданий каталог книг польської виставки, а за підтримки Фонду Грецької Культури виданий каталог грецьких рукописів XII–XVIII ст.

«Професор О. Стойкович — ректор Харківського університету», «Сербська книга із фондів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна», «Сербістика та південнославистика у Харківському університеті», «Нові надходження сербської літератури» — такі експозиції книжкових виставок були підготовлені до конференції «Харківський університет і серби (Харковски универзитет и Срби)» (29–30 вересня 2009 р.).

Бібліотека Харківського університету спільно із науковцями кафедри слов'янської філології та історії, Центром болгаристики та балканських досліджень імені М. Дринова, а також за підтримки Центру слов'янських культур Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського готова до плідної співпраці, направленої на вивчення сербської колекції у фондах найстарішого університету на Сході України.

У цій статті ми зосередили увагу на незначній частині книг із сербської колекції ЦНБ. Видання сербською мовою присутні в особистих зібраннях професорів Харківського університету: О. О. Потєбні, М. С. Дрінова, М. Й. Кріштафовіча, а також в інших колекціях відділу книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів. Наводимо їх опис:

Примітки:

- 1 Ђорђевић П. Прилози за синтаксу српскога језика. Т. 1. О падежима без предлога у српском језику / П. Ђорђевић. — Београд, 1889. — 184 с.
- 2 Врчевић В. Српске народне приповијетке понајвише кратке и шaljиве. Кн. 2 / В. Врчевић. — У Дубровнику, 1882. — 208 с.
- 3 Всеобща география, за дъцата / прев. отъ рус. яз. Иван А. Богоев. — Бъльград, 1843. — 421 с.
- 4 Вујић В. Србска граматика за гимназије у кнежевини Србији / В. Вујић. — У Београду, 1863. — 106 с.
- 5 Даничић Ђ. Облици српскога језика / Ђ. Даничић. — У Биограду, 1863. — [4], 124 с.
- 6 Даничић Ђ. Србска синтакса / Ђ. Даничић. — У Београду, 1858. — XII, 643 с.
- 7 Медаковић В. М. Г. Живот и обичаи Црногораца / В. М. Г. Медаковић. — У Новом Саду, 1860. — VI, 186 с.
- 8 Miklosich Fr. Die Türkischen elemente in den Südost-und Osteuropäischen Sprachen (griechisch, albanisch, rumunisch, bulgarisch, serbisch, kleinrussisch, grossrussisch, polnisch). Н. 1–2 / Fr. Miklosich. — Wien, 1884. — 102 p.; 90 p.

- ⁹ Никољско јеванђеље / изд. Ђ. Даничић. — У Биограду, 1864. — XXVII, 271 с.
- ¹⁰ Новаковић С. Акценти штампаних српско-словенских књига црногорских и млетачких / С. Новаковић. — У Белграду, 1877. — 152 с.
- ¹¹ Псалтир Давидов / прев. Ђуро Даничић. — У Бечу, 1865. — 139 с.
- ¹² Свято писмо Старога и Новога Завјета / прев. Стари Завјет Ђ. Даничић; Нови Завјет прев. Вук Стеф. Карацић. — У Биограду, 1868. — 770 с.; 242 с.
- ¹³ Скерлић Ј. Историја нове српске књижевности: потпуно и илустровано изд. / Ј. Скерлић. — У Београду, 1914. — XIX, 526 с.
- ¹⁴ Српске народне пјесме Кн. 3. У којој су пјесме јуначке средњијех времена / скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карацић. — У Бечу, 1846. — [6], 592 с.
- ¹⁵ Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи / изд. Вук Стеф. Карацић. — У Бечу, 1849. — LIII, 388 с.
- ¹⁶ Циганија или Цигани и њихове досетке у народним приповеткама. — У Новоме Саду, 1884. — 64 с.
- ¹⁷ [Хомяков А. С.] К сербам. Послание из Москвы / [А. С. Хомяков]. — Лейпциг: Ф. Вагнер: тип. Бера и Германа, 1860. — [4], 100 с. — Текст парал. на рус. и серб. јаз. В конце текста: Алексей Хомяков, Михаил Погодин, Александр Кошелев [и др.]. Тит. л. парал. на рус. и серб. јаз. Написано А. С. Хомяковым. — Сведения взяты из кн.: Сводный каталог русской нелегальной и запрещенной печати XIX века. Ч. 2. — М., 1982. — С. 168.

Литература:

1. Багалеј Д. И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам). Т. 1 / Д. И. Багалеј. — Х.: Тип. и литогр. Зильберберга, 1893–1898. — С. 737.
2. Айдачич Д. В. Центр украинско-сербского культурного сотрудничества: аспекты создания и перспективы исследований [Электронный ресурс] / Д. В. Айдачич, А. С. Онищенко, Н. Г. Солонская // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. — Электрон. дан. (1 файл). — К., 2005. — Вып. 3. — Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/articles/2005/05oasspi.html>. — Загол. с екрана.
3. Сербская народная поэзия // Энциклопедический словарь / изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. — СПб., 1900. — Т. XXIX. — С. 613–615. — Подпись: Ир. П.

4. Сербські народні думи і пісні. — К.: Тип. В. І. Давиденка, 1876. — 420 с. (С. I).
5. Айдачич Д. Кому потрібна славістика сьогодні? [Електронний ресурс] / Д. Айдачич. — Режим доступу: karija.narod.ru/Authors/Ajdacic/ajdu_slsjog.htm — Загол.с екрана.